

Kihal vagy csak átalakul az értelmiség?

Szepesi Balázs, 2026. szeptember

Az értelmiségi lét teret veszít az egész világon. Ez a folyamat a tudás iparrá szervezésével indult meg, a digitalizáció adott neki komoly lendületet. Mi lép a süllyedő Atlantisz helyére: az örvény, a néma tenger vagy új szigetek?

Nem csak magyar, hanem világjelenség, hogy az értelmiségiről általában már nem a szellemi élet csúcsein élő hősök jutnak az emberek eszébe. Inkább derengenek fel körülményes gondolkozású, kopott ruhás emberek, akik sok idegen szót használnak és gondterheltek.

A minőség és az alkotás érvényesülésének nehézségeiről szól az év egyik legnagyobb mozis kasszasikere, Az ördög Pradát visel 2. Az olvasás korának végéről szól az egyik legpatinásabb amerikai magazin, a [The Atlantic 2026. augusztusi címlapsztorija](#). Az amerikai felsőoktatás válságáról ír Amerika két vezető Think Tank-je a [Manhattan Institute](#) és a [Heritage Foundation](#). A fejlődés gátja, hogy a szabad szellemet gúzsba köti a politika és az bürokrácia - érvel 2025. egyik legnagyobb bestsellere, az [Abundance című könyv](#).

Az ördög Pradát visel 2 főszereplői Leonardo Az utolsó vacsora című képe előtt

Jó lenne azt gondolni, hogy ez Amerika problémája, de nem ez a helyzet. Európa működési modellje elavult, globális pozíciója minden területen gyengül (Az erről szóló Gemini összefoglalót [itt találod](#)). Eközben az európai intellektuális élet vitái belterjesek, ideológiai és hatalmi kérdésekről szólnak (Az erről szóló Gemini összefoglalót [itt találod](#)). Európa szellemileg régóta amerikai perifériává vált, oda csatlakozik, onnan másol, az USA szellemi központjaihoz képest próbálja védeni régi nagyságát.

A közgondolkodás, a kultúra frissen tartása, az innovatív gondolatok kidolgozása lenne az értelmiség feladata, de úgy látszik, ez nem nagyon megy. A nyugati kultúra kreatív és kommunikációs agytekervényei eltompulni látszanak.

Mi is az, ami miatt felborulni látszik a nyugati világ elmúlt évszázadokban kialakult egyensúlya és csökkenni kezdett a szabad szellemi tevékenységek jelentősége, megbecsültsége? Hogyan jutottunk idáig? Hogyan éli ezt túl a világ és hogyan éli túl az értelmiség?

A kezdetekben kevesek luxusa volt túllátni a horizonton

Régen a tudás megszerzése kevesek privilégiuma volt, birtoklása pozíciót jelentett. A *tudás hatalom* kifejezés jól rávilágít, mi volt az a két út, amin keresztül a hétköznapi tapasztalatokon túlmutató ismeretekhez juthatott valaki.

Egyrészt voltak, akik megengedhették maguknak: volt idejük, pénzük és/vagy hatalmuk, hogy tájékozódjanak, tanuljanak. Akinek nem volt pénze, az beléphetett a tudás privilégiumait őrző szigorú és zárt közösségekbe, hogy pappá, titkokat tudó mesterré, hivatásának élő művésszé válhasson. Akinek nem futotta tanulásra, könyvre/térképre, tanácsadóra, aki nem áldozta fel mindezt az életét, annak az öregektől hallott történetek mellett maradt a szóbeszéd, a vándorló dalnok/mutatványos és a mise.

A szerzetesek vacsorája A rózsza neve című filmben

Az évezredek alatt rengeteg formája, finom kultúrája alakult ki ennek, az ipari forradalom után is fennálló rendnek: a hatalommal rendelkezők használhatták a tudást, a tudás birtokosai pedig közel kerülhettek a hatalomhoz (vagy akár bele) – használva az általuk őrzött, gondozott ismereteket, bölcsességeket.

Az értelmiség születése

A modern világ kialakulása, az ipari forradalom idején a tudás már nem csak az elit luxusa és az erre felkent hivatásrendek privilégiuma volt – a hozzáférés korlátozott maradt, de jóval szélesebb körűvé vált.

Elterjedtek a nyomtatott könyvek, létrejött a tömeges oktatás, egyre szélesebb körűvé vált az olvasás. A tudás gyarapítása, közvetítése folyamatosan hatalmas iparággá nőtte ki magát. A tudással rendelkezők bővülő és sokrétű csoportja segítségével egyre komplexebb lett a gazdaság, egyre szervezettebbek lettek a közösségi szolgáltatások.

Két részből áll a tudás birtokosainak csoportja. Az egyik fele az egyértelmű praktikus fókusszal rendelkező szakmák (pl. mérnök, orvos, kormánytisztviselő) a másik pedig a tudás őrzésében, bővítésében, terjesztésében résztvevők széles köre (pl. tanárok, tudósok, művészek, újságírók). Idővel ez utóbbi csoportból születnek az értelmiségiek: azok, akik felkészültségükre, szakmai elkötelezettségükre hivatkozva olyan tudást állítanak elő, amire nem kaptak megrendelést.

„Ha nem mondjátok meg előre, mi a dolgom, jobbat csinálok, mint amit Ti el tudtok képzelni.” Amikor egy társadalom elég gazdag és jól szervezett ahhoz, hogy sok ember számára finanszírozza a szabad szellemi munkát, megszületik az értelmiségi. A tudósok iránymutatás nélkül dolgoznak a tudományos felfedezéseken, az ihlet mozgatja a festőket, regényírókat. A társadalomtudósok, elemzők maguktól írják a közjóról szóló esszéket, a világ jobb szervezésére vonatkozó javaslatokat. Mindezt a tevékenységet az őket és a tudás értékét tisztelő mecénások és állami programok nagyvonalúan finanszírozták.

Természetesen az értelmiségiek sem szentek. Nem kiküszöbölhető az állami befolyás vagy a politikai motiváció, olykor szerepet játszik a piaci siker lehetőségének vonzereje. De a lényeg ilyenkor sem sikkad el: az értelmiségi nem azért és nem úgy teszi a dolgát, ahogy kéri. Ez a szakemberek dolga: ők terveznek gyárat, írnak tankönyvet, fogalmaznak rendeletet. Az értelmiségi képet fest, regényt vagy zenét ír, keresi a világ még nem ismert összefüggéseit, feltárja a társadalmi problémák okait. A határt nem lehet mindig egyértelműen meghúzni, sokan ugrálnak is át rajta ide-oda, de a logika egyértelmű: a tudást lehet alkalmazni, vagy hagyni szabadon alkotni.

A Magyar Tudományos Akadémia épülete – forrás: akademiaklub.hu

Az értelmiségieknek köszönhető az izgalmas kultúra és a forradalmi újítások, a szakemberektől a megbízható működés, a hatékony gazdaság és a jól szervezett társadalom. A virtuóz tücsköké a Nobel-díj, az okos hangyáké a komoly nagyvállalati bónusz – az Oscarhoz és a Grammyhez meg összedolgoznak.

A szabad szellem szárnyalása és a szakszerű precíz munka jól összehangolt munkamegosztása gyorsítja fel az innovációt. Az intellektuális szabadság volt a globális nyugati dominancia kialakulásának egyik motorja.

Ahhoz, hogy mindez működjön, az értelmiségi tevékenység kibontakozhasson, két dologra mindenképpen szükség volt:

- A finanszírozás és a szabadság együttesét működtető intézményi keretekre;
- Az értelmiségi tevékenység a társadalom által értékelt eredményeire.

Magyarországon mind a két feltétellel vannak problémák, erről korábban már írtam [A Hogyan lehetünk újra büszkék az értelmiségi létre?](#) című írásban, most arra szeretnék kitérni, mi az a trend, ami komolyan aláássa az értelmiségi működés alapjait az egész nyugati világban.

A tudás iparosítása

Ahogy a társadalom egyre gazdagabb és jobban szervezett lett, a tudás egyre kevésbé volt a kiváltságosok privilégiuma. Magyarországon 1920-ban a felnőtt lakosság 1,6 százalékának volt felsőfokú végzettsége. 1990-re ez az arány 9,7 százalékra nőtt ([adatok itt](#)) – jelenleg 32,6 % ([adatok itt](#)).

A szellemi munkát végzők aránya jelentősen megnőtt. A gazdasági, technológia fejlődéshez szükséges is volt a több szakemberre, a diplomások bére még mindig jóval magasabb, mint azoké, akik nem tanultak annyit ([adatok itt](#)).

Azonban az exkluzivitás egyre jobban eltűnt az egész világon. A kultúra ma termék, az írók, festők utódainak többsége kreatív szakember lett a jól tervezett vállalatok folyamataiban. A professzor, a tanár a katedra urából a tanterv előírásainak pontos végrehajtójává vált. A tudósok munkaidejének felét elviszi a pályázati jelentkezések és riportok írása. A nézeteiket, javaslataikat megfogalmazó elemzők versenyeznek a figyelemért, a rendesen fizető pozíciókért.

A kreativitás, a felfedezés, az új gondolatok előállítását és terjesztését egyre jobban gúzsba kötötte a szabályozás. (Ezt mutatja be részletesen Derek Thompson és Ezra Klein már említett [Abundance című könyve](#)). Egyre jobban átszőtt mindent a kockázatminimalizáló állami adminisztráció és a pénzügyi szempontok szerint optimalizált üzleti folyamatszervezés. A szellemi tevékenységekre szánt források elosztásánál folyamatosan erősödött két szervező elv:

- A kockázatmentes eredményekre, a mérhető erőfeszítésekre fókuszáló számonkérhetőség;
- A forráselosztó értékrendjéhez és kultúrájához való igazodásra, valamint referenciákra épülő megbízhatóság.

Azzal, hogy az emberi döntéseket egyre jobban kiváltották a döntési mechanizmusok, a finanszírozás és a szabadság egyensúlya felborult. Ahogy a szellemi élet finanszírozása elbürokratizálódott, az értelmiség is elkezdett szabadon lebegő hivatalnokká, klienssé válni – így pedig nehéz a szakmai és finanszírozó körökön kívüli társadalom számára értékes eredményeket produkálni.

A tudás általánossá válásával az értelmiség a politikával kapcsolatos kiemelt szerepét is elvesztette. Amíg a közéleti összefüggések megértése keveseknek adatott meg, amíg a közgondolkodás befolyásolásának képességét az ehhez képzettséggel, reputációval és idővel rendelkezők kevesek birtokolták, addig a tudás arisztokráciája sikeresen vállalhatta fel a hatalom tudás és morál alapú kontrollját. Maga az értelmiségi szó is innen származik, a XIX. század végi Dryfus-per során születő petíciók során [kerül elő először](#). 'Az értelmiség a mindenkori kormány szellemi őre' máig erős koncepciója azonban a képzettség általánossá válásával, a civil szféra kiépülésével elvesztette táptalaját. A mai világban a társadalmi mozgalmak szervezői, a lobbisták, a politikai befolyást is építő

civil szervezetek sikeréhez nem több tudás, hanem szervezőképesség és vállalkozószellem kell. Az érdekek és nézőpontok már nem igényelnek közvetítőt, képviselőt a hatalom befolyásolásához.

A digitalizációval az értelmiség végleg elveszi pozícióit

A szellemi tevékenységek szigorú szabályozása csak gúzsba kötötte a kreatív szellemi működést, az értelmiség intézményeit, ha nehezkesebbé is tette, igazán nem veszélyeztette. A tudás- és kultúrákövetítő intézmények hatalma az internet megjelenésével roppant meg.

A tudást gyártó, gyűjtő, minősítő és szétterítő intézmények meggyengültek, a platformok gazdái törtek előre. A kiadók, TV-társaságok, értelmiségi médiaszemélyiségek elvesztették központi szerepüket, nekik is be kellett állniuk az online elérésért folyó versenybe. A minőség, a hitelesség csak egy-egy (gyakran kis súlyú) szempont a népszerűség elvén működő algoritmusok rendszerében, ahol az a tartalom terjed, ami ösztönösen tetszik. A korábbi tartalomgyártás tudásra épülő erősségei jelentéktelenné váltak. A brainrot-tal kell versenyeznie a magas kultúrának, az összeesküvés-elméletekkel a [think tankekeknek](#).

Ballerina Capucina és Tralalero Tralala, az Italian Branrot két figurája

A közbeszéd értelmiségi szakértelemre épülő formáit (magazinok, TV-műsorok, szakpolitikai viták), is bedarált az impulzusalapú politika, erről [itt írtunk korábban](#).

A minőségre, kreativitásra épülő világ, a hagyományos értelmiségi életformák sorvadóban vannak. Ezt csak felerősíti a mesterséges intelligencia. A tudás és annak feldolgozása, alkalmazása rendkívül olcsó lett. Már [a zene is olyan, mint a folyóvíz](#).

Bárki lehet értelmiségi – hobbiból. Ha valaki meg is szeretne élni szellemi szabadsága gyümölcseiből három út áll előtte:

- Megküzdhet az algoritmusok osztotta figyelemért;
- Versenyezhet a kevés jó állásért vagy a bürokratikus szabatossággal allokált pályázati támogatásokért;
- Keresheti a szponzorok kegyeit.

Persze ez korábban sem volt könnyű, de a klasszikus értelmiségi létért folyó harc kegyetlenebb lett: jóval többen lettek azok, akik beszállnak a versenybe, másrészt a világ összehuzalozottsága miatt egyre kevesebb sztár kaszál egyre többet.

A tudás felfalta saját alkotóit

Habár a technológiai és gazdasági fejlődés nagyrészt a szabad szellem kreativitásának köszönhető, pont ez a fejlődés szüntette meg a tudással rendelkezők privilégiumait. A tudás az elhivatott rendek kiváltságából a hozama alapján árazott piaci áru és állami transzfer lett, értékesítéséért a gazdaság és a politika másokra is érvényes szabályai szerint kell megküzdeni. Így ásta alá a tudásalapú fejlődés az értelmiségi lét intézményi kereteit és társadalmi elismerését.

Elnémulás vagy átváltozás?

Az értelmiség elvesztette privilégiumait, a szellemi szabadság alól kicsúsztak megszokott egzisztenciális alapjai. Az értelmiségiek olyanok, mint Krasznahorkai László [Nobel-díjas előadásának](#) elnémult, szárnyat és üzenetet veszett szomorú angyalai. Mi lesz a világgal, ha a verset, a találmányt, a nagy gondolatot az alkotói elhívás helyett a pályázati kiírás és a fogyasztói igény ihleti? Mi lesz a kreativitással, ha az új tudás előállítója annyit ér, amennyit az AI-t betanító gigavállalatok direkt vagy indirekt módon fizetnek neki? Kibírja-e a civilizáció, hogy az értelmiség ikonikus intézménye megroppan?

Az Ember Tragédiájában a Londoni Szín az önmagát kiüresítő kapitalizmus haláltáncával végződik. Mijazaki Hajao A fiú és a szürke gém című rajzfilmjében az elszaporodó szellempapagájok felzabálják

az eredetiséget, az egész világ összeomlik. Az öncélú kreatív energiák, a minőséget és a hitelességet gazdasági, társadalmi elvárásoktól szabadon képviselő tudás nélkül a fejlődés megtorpanhat vagy lelassulhat, a civilizáció sokat veszít alkalmazkodóképességéből. Ha nem hallgatunk a cikk elején említett művek figyelmeztetésére, akkor elsilányul a divat, megszűnik a minőségi sajtó, nem olvasnak majd könyvet az emberek, elhalnak az egykor nagy egyetemek, leáll az innováció. Ez az elszellemtelenedés sötét víziója.

Az is lehet, hogy egy kreatív motor kiesik, de ez nem nagy baj. Lámpagyújtogatók nélkül sem sötétek éjjel az utcák. A tudás teljesen szétterült, a piac és a társadalom már felkent hivatásrendek nélkül is felismerheti értékét. A világ gazdagodása és okosodása mindenkinek megadja a szabad értelmiségi lehetőségét. Időszakos vagy állandó passzióból születnek majd a szabad szellem művei, Kazinczy, Berzsenyi, Csontváry sem volt máshogy ezzel. Ez lehet, hogy nem olyan kényelmes, mint a régi (talán csak álmodott) értelmiségi hőskorban, lehet, hogy kisebb lánggal égnek majd a szellemi lángoszlopok. Mégis az AI, a nagy cégek és állami intézetek tudásgyárai tartják majd a fejlődés lendületét, az emberek pedig megtalálják a kedvükre való tartalmakat az algoritmusok által szofisztikáltan vezérelt bő kínálatban. Ami meg hiányzik nekik azt [megcsinálják maguknak, megosztják egymással](#), hiszen idő, erőforrás és információ már van hozzá elég. Ez a posztintellektuális bőség pozitív víziója.

A lámpagyújtogató Antoine de Saint-Exupéry A kis herceg című regényéből

Az értelmiség nem is biztos, hogy kihal. Lehet, hogy már léteznek a szellemi szabadság új szerepei és intézményei, csak ezek nem a régi értelmiségi utódai. Villon sem született nemesnek, nem is lett

pap, művei pedig egyáltalán nem illeltek a kortárs kánonba. A Beatles és a Rolling Stones sem egy zeneiskolában állt össze. Lehet, hogy a jövő értelmiségei a celebek, a podcasterek, a startupperek, a szabad forráskódra fejlesztő informatikusok? Ők ismerik és teremtik a jövő szellemi innovációját szervező és finanszírozó platformjait. A klasszikus értelmiségnek nincs más dolga, nincs is más lehetősége, mint hogy elfogadja a varázslóktól, papoktól, írófejedelmektől örökölt kiváltságoknak vége. Ha nem is kell Van Goghhoz hasonlóan éhezni, de most már a szabadság akkor jár, ha megküzdünk érte.

Jó lenne, ha ez az utóbbi változat lenne az igaz. Értelmiségiként, ha nem akarunk kihalni, meg kell tanulnunk ebben az új túlszervezett, algoritmus-uralt, AI-on reprodukálódó valóságban létezni. Bármennyire is nehéz, de összeszorított foggal el kell fogadni feltevésként, hogy nem a világ silányul el körülöttünk, hanem nekünk kell újra bebizonyítani, hogy értékes a tudásunk.

2026 júniusában, az (akkor még) MCC elsőéves hallgatóival tartott sátorlajújhelyi beszélgetésen elmondott gondolatok továbbfejlesztett változata